

**Рецензія на літературно-критичний
нарис Кононенка П.П.**

Село в українській літературі. – К.: 1984.

Проблеми села та характери його трудівників перебувають нині в полі зору як художньої літератури, так і літературознавства та критики. Маємо на увазі монографії «Людина на землі» В. Сурганова, «Пафос перетворення» Л. Теракоп'яна, «Сучасна радянська проза про колгоспне село» М. Минокіна, «Моральні пошуки в сучасній прозі» Ф. Кузнецова та ін. Процес художнього освоєння сільської дійсності різних періодів, вплив літератури на формування світоглядних позицій та ідейних переконань сучасного трудівника села досліджено в працях Л. Новиченка, М. Жулинського, В. Дончика, О. Глушка, М. Наєнка, К. Волинського, О. Килимника та ін.

Автор рецензованого нарису поставив перед собою складне й відповідальне завдання: на тлі віків та епох простежити, як здійснювався художній прогрес в освоєнні буття селянства, у долі якого конкретизується багато суспільних проблем і концепцій, дослідити, як література «зуміла побачити й відбити ті дійсно реальні процеси, що відбувалися в усіх клітинах суспільного організму на безмежно довгих магістралях соціально-історичної еволюції людства».

Реалізуючи цю тему, дослідник звертається й до інших суспільствознавчих наук: історії, філософії, політекономії, соціології. Це допомогло заглибитись у першооснову сільського буття, його генеалогію, простежити традиції та зміни, що зумовлювались історичними обставинами.

У шести розділах, які логічно доповнюють один одного, твори українських авторів про село розглянуто в контексті історії розвитку української та світової літератур.

Зазначивши, що ця тема в літературі домінує впродовж багатьох епох, критик звертається до творів української, російської та інших братніх літератур і показує, що село в них постає у зв'язку з «історичною долею та духовною культурою кожного народу, ширше – у зв'язку з проблемами еволюції всієї сучасної цивілізації». Прагнучи послідовно розглянути еволюцію теми села, відкрити її джерела та перспективи, науковець звертається до історичного матеріалу, праць відомих літературознавців і письменників, міфології, фольклору: «Слова о полку Ігоревім», пісень і дум, постатей билинних богатирів, що стали символом сили й нездоланності народу, ватажків селянських повстань, образів Хмельницького, Богуна, Кривоноса, Палія, Іскри, які очолювали боротьбу селянства за соціальні та національні права.

У розділі «Рух до ідеалу – через рух до джерел» також осмислюється тема селянства в народному ліро-епосі, соціальний аспект його дослідження, заглибленість мистецтва й літератури в суспільні відносини, їхній вплив на формування особи.

У розділі «Возвеличу... Я на сторожі коло їх поставлю слово...» автор звертається до творчості Г. Сковороди, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського та інших письменників, які творили на народному ґрунті, відображали волелюбні прагнення. Природно, що найбільше уваги тут приділено творчості Т.Г. Шевченка, який пов'язував майбутнє українського народу з ідеєю селянської революції. Водночас, як стверджується в нарисі, Т.Г. Шевченко «непомилково оцінив і майбутнє тих, хто приходив з винаходами Фультонів та Уаттів, отже, з робітництвом».

Зрілість української прогресивної літератури проявилась у її глибокій, соціальній концептуальності та її новаторських пошуках, як стверджує автор, підкріплюючи цю тезу розглядом творчості І. Франка, П. Мирного, М.Коцюбинського, П. Грабовського. Літературний процес в Україні в повоєнні роки уважно розглянуто в розділі «І традиції, і новаторство». Селянство проходило складний шлях психологічної перебудови, зміни традиційних устоїв способу життя й виробництва. Непростими були й шляхи осмислення цих процесів літературою. Надійним орієнтиром для нової когорти письменників стали демократичні традиції М. Коцюбинського, П. Грабовського, М. Черемшини, С. Васильченка. По-новаторському їх сприйняв П. Тичина, відтворивши в перших пореволюційних творах («Плут», «Псалом залізу», «Живемо комуною») прагнення народу до соціалістичних основ у суспільних відносинах, нові якості селянської психології.

Значний внесок у художнє дослідження проблем нового села зробили А. Головка, І. Микитенко, Г. Косинка, М. Ірчан, Г. Епик, Ю. Яновський, О. Довженко та ін. Залучаючи до аналізу твори братніх літератур, літературознавчі праці з питань суспільного ідеалу, проблеми героїчного, автор показує, що українські письменники 20-30-х років «відобразили чимало важливих тенденцій та рис процесу становлення нового суспільства і сутнісних якостей характерів людей того часу».

Окремий розділ присвячено героїчній боротьбі нашого народу у Великій Вітчизняній війні. Автор наголошує, що село в літературі не можна розглядати «лише на рівні побутово-господарських клопотів», а його жителів – «заполоненими лише інстинктами фізичного самозбереження». Від цього застерігав письменників О. Довженко ще 1942 р. Дослідник особливу увагу

звертає на виховання літературою почуття радянського патріотизму та інтернаціоналізму, інтересу нових поколінь до героїчної історії народу. Це визначило й особливості структури творів, їхню ідейну глибину, вибір типу, а найбільше проявилось в «концепції синтезу особистісного і народного, національного й інтернаціонального. Інтерес до глибинних джерел психології сільського трудівника, моральних і духовних основ його позиції в боротьбі проти фашизму зумовив появу в Україні значних художніх і документальних творів, які посіли належне місце в багатонаціональній радянській літературі. В останньому розділі «Проблеми села та літератури» автор розглядає твори, які відображають морально-етичні колізії села в епоху науково-технічної революції, підводить підсумки освоєння сільської теми в її історичних вимірах, засвідчує, що вона досягає глибин там, де література відтворює село як один із вузлових пунктів проблем суспільства в його історичному розвитку. Принципово новаторськими в цьому плані є книги О. Довженка («Поема про море», «Зачарова Десна»), О. Гончара («Тронка», «Берег любові», «Творя зоря»), М. Стельмаха («Правда і кривда», «Чотири броди»). Цей список, зазначає автор, продовжують твори П. Загребельного, Ю. Мушкетика, М. Зарудного, Є. Гуцала, В. Дрозда та інших сучасних письменників.

Слушним, на нашу думку, є докір письменникам, які збиваються на дрібнотем'я, підміняють реалізм натуралізмом, а реальність – уявленням, замість життєвих колізій і конфліктів модулюють довільні або одноманітні схеми.

Урядові рішення останнього часу чітко визначають генеральну лінію в галузі соціальної перебудови села, зміцнення його економіки, інтенсифікації розвитку виробництва, піднесення духовного життя й трудової активності селянства. Цими проблемами зумовлюється й роль літератури, завдання якої полягає в художньому відображенні нових пластів сільського життя в їхньому людинознавчому аспекті.

Охоплення нарисом величезного періоду, залучення найзначніших мистецьких явищ від давнини до сучасності неминує призвело до насиченості видання фактичним матеріалом, що заважало вченому заглиблюватись у творчу лабораторію того чи іншого письменника, детальніше аналізувати літературні твори, у таких випадках «виручає» конспективність і перелік творів та їхніх авторів. Деякі періоди в літературі, зокрема й творчість поетів-романтиків, згадано лише побіжно. До запропонованих чотирьох аспектів дослідження села в літературі (гадаємо, що вони умовні) можна

було б, напевне, додати ще й такий: село в період будівництва зрілого соціалізму. Стил ь дослідження подекуди без потреби переобтяжений складними синтаксичними конструкціями.

Загалом же змістовна, актуальна книга П. Кононенка засвідчує інтенсивні пошуки сучасним літературознавством нових підходів у дослідженні художньою літературою процесів формування людини нової доби.